

ESTETİK ZEVK VE AHLAK NORMU= KARŞILIKLI İLİŞKİLER

Dr. Elisa EHMEDOV*

Estetik zevk tabiatın, toplumsal hayatın ve hadiselerinin, aynı zamanda sanatın estetik özelliklerini insanın anlamak ve değerlendirebilmek kabiliyetidir. Hakikaten de zevk bireyin estetik faaliyeti (kavrama, değerlendirme, yaratıcılık) gibi kendisini gösterir. Lakin burası da şüphesizdir ki, bu tür kabiliyet grup toplumsal şuurunda da vardır. Örneğin, sanat eserini belli tarzda değerlendiren kitlenin zevki sosyologların dikkatini sık sık çekmiş ve aralıksız olarak somut sosyolojik araştırmaların objesine çevrilmiştir.

Çağdaş sanata ve eski dönemlerin sanat örneklerine münasebette toplumun seçicilik kabiliyeti; bu veya diğer eserin popülerliği ve karakter özelliği, modanın etki dairesinde olan malzemelerin estetik açıdan değerlendirilmesi- bütün bunlar yalnız zevkin sosyal-psikolojik mekanizmasının mevcudluğu sonucu mümkün olur. Bununla birlikte kitlesel zevk aynı zamanda hem belli bir sabitliğe, hem de kabul görmüş miyar ve formların daima değiştirilmesi eğilimine sahiptir.

Estetik zevk her zaman sosyal istikamete malik olur. Toplumun estetik zevkinin esasında ali (yüce) estetik değerler durur. Ahlaki ve estetik idealin ilişkisini böyle bir özellik bir kadar önceden bellileştirir ki, bu estetik değerler diğer toplumsal değerlerle özellikle de ahlaki değerlerle “yolukmuş” oluyor.

Zamanımızda toplumun önder ahlak normlarının seviyesi ile iyi estetik zevkin seviyesi bütünlükte birbirine uygun geliyor.

Elbette ahlak normlarından farklı olarak estetik zevk, davranış için hiçbir somut kaide göstermez ve bu kaidelere emsal edilmesinden ötürü özel nezaret tedbirleri göz önüne alınmıyor. Ahlak normları belli olduğu gibi, bireyin davranışına araçsız olarak etki gösterir, ancak estetik zevk hakkında bunu söylemek mümkün olmuyor. Lakin iyi estetik zevkin içeriği ile ahlak normlarının ilişkisine hiçbir şüphe yeri kalmıyor.

Biz ahlak normlarının ve estetik zevkin içeriğinde, hem de onların fonksiyonlarında birçok benzerliklerin olduğunu görüyoruz. Hem ahlak normu, hem de estetik zevk subjenin davranışına etki gösterir. Eğer ahlak normları şahsiyetin davranışına araçsız olarak etki gösterir ise, estetik zevk de sonuçta insanın davranışını zevk sempatisi ve antipatisi vasıtasıyla tanzimlemelidir.

* Azerbaycan İnşaat Mühendisleri Üniversitesinin Öğretim Üyesi.

Estetik zevkin ve ahlak normlarının fonksiyonel ilişkisinin öğelerinden biri budur ki, estetik zevk davranışın ahlak normları gibi tanzimcisini harekete getirmek için “bırakıcı kurgu” rolünü oynamaya başlar.

Zevk sempatileri ve antipatileri çevrenin herhangi bir amiline insanın ilkin tepkisidir ve bu tepki ahlaki değeri bir kadar önceden bellileştirir. İnsanlar arasındaki münasebetler, onların ilişkisine, davranışına olumlu veya olumsuz estetik tepki muvafık ahlak normlarını aktüelleştirmeğe, onları harekete geçirmeğe ve davranış istikametini bellileştirmeye imkan saklıyor. Eğer dikkate alsak ki, estetik zevkin kendisi sırf insanların ilişkisi süresinde gelişmiş ve ahlaki idealle bağlı olan estetik idealin yaşamda kararlaştırılmasına yönelmiştir, onda estetik zevkin bu tür kabiliyete sahip olması hiçbir taaccub uyandıramaz.

Diğer yönden, ahlak normlarının norm-örnek, norm-etalon gibi faaliyeti iyi estetik zevkin isteklerine uygundur. Davranış etalonu gibi çıkış eden yüksek ahlak normları öyle hisler doğurur ki, onların esasında olumlu estetik emosyalarla (duygularla) birleşmiş yaşantılar durur. Bu tür normları benimsemiş insanlar kendi emellerine göre karşılıksız memnuluk duygusu, sevinç ve onur hissi geçirirler. Bu karşılıksız, egoizmin olmaması şahsiyeti yüceltir ve güzelleştiriyor. İnsanlar kendi emellerine hem ahlaki, hem de estetik değer vermeğe başlıyorlar.

Ahlak normunun ölçü, miyar gibi faaliyeti onu estetik zevke yaklaştırıyor. Eğer ahlak normu bir ölçü gibi davranışta yol verilenin ve gerekli olanın varyantlarını açığa çıkarır ise, estetik zevk davranışta arzu olunanı açığa çıkarıyor. İnsanların davranışını teşkil eden amil rolün de estetik zevkin isteği, objektif olarak yüksek ahlak normlarının isteğine uygun geliyor. İnsanlar arasında münasebetlerde estetik yönün miyarı olan estetik zevkin kendisi belli manada davranış normuna çevrilir. Böyle bir sonuç kanuna uygundur ki, yalnız estetikliğin sınavından çıkmış güzellik, menfaat (iyi) gibi kavranılmış etiklik sözün hakiki manasında ahlaki olabilir.

Böylelikle ahlaki idealin tanzimleme fonksiyonu ve estetik idealin teşkil etme fonksiyonu norm ve zevk vasıtasıyla git gide birbirine daha fazla yaklaşıyorlar.

Estetik zevkin seviyesine göre bireyin ahlaki inkişafı üzerine değinmek mümkündür. Bu zaman böyle bir cihet esas götürülür ki, insan kendi ahlaki eğilimlerine, kendi davranış usulüne uygun olan hadiselerle estetik üstünlük verir. Yüksek ahlaki akideler sistemi sonsuz zevk muhakemesine olumlu veya olumsuz değerini biraz önceden bellileştirir ve esaslandırır. Toplumsal yaşamın aynı estetik hadisesinin aynı türlü değerlendirilmesi ispat ediyor ki, bir kaide olarak bizim karşımızda ahlaki açıdan hemfikirler durmuşlardır.

Bize göre gelişmiş zevkin yapıtına vicdan da dahildir. İnsanın bireysel estetik zevkinde ifade olunmak bakımından gözden geçirilen vicdan kendisine has “estetik vicdan”, “güzellik vicdanı” oluyor. İnsan vicdan azabı çekende onun estetik zevki de “rahatsızlık geçiriyor”.

Belli olduğu gibi ahlaki-estetik eğilimin önemli ögesi gibi çıkış eden estetik zevk, idraki değerlendirici ve sevk edici yönleri sahiptir. O, diğer amillerle birlikte dünyayı estetik şekilde kavramağa, tabiat hadiselerine, topluma, insanların davranışına, sanat eserlerine vs. gereken değer vermeye imkan yaratıyor. Estetik zevk aynı zamanda insanın hayat faaliyetini teşkil eder ve faaliyetin amaçlarını bellileştirir.

Şahsiyetin dahili aleminin oluşması onun ahlaki akidesi, vicdanı ve estetik zevki arasında sabit ilişkilerin gelişmesi demektir (1).

Elbette, zevk anlayışı değer kategorisidir. Bu hususiyetine göre o, güzellik, çirkinlik, iyilik, kötülük vs. gibi estetik ve etik kategorilerle “akrabadır”. Buna göre de estetik zevk kategorisinin analizi zamanla etik ve estetik yönlerin ilişkisinin iki yönlü olduğuna dikkat yetirilmelidir. İyi estetik zevk insanda ahlaki hissin gelişmesine yardım eder, ahlaki his ise kendiliğinde zarif şeylerden zevk almak için zaruri ilkin şarttır.

Zevk anlayışına estetik değer kabiliyetinden başka faaliyet, yaratıcılık kabiliyeti de dahildir. A. Losev ve V. Şestakov “Estetik Değerlerin Tarihi” kitabında haklı olarak yazırlar: “Her türlü yaratıcılık kabiliyeti gibi zevk de insanın ferdi (bireysel), araçsız, emosyonel değeri ile bağlıdır. Lakin bununla bile bu zevk değerlerinin kendisinin araçsız olarak olması (bilavasita) her zaman bütün beşeriyetin çok asırlık sanatsal gelişim tecrübesi ile, sanatın tarihi ile vasıtalanmıştır... Zevk estetik idrakte araçsız olarak ve bilavasitanın (araçsız olanın), genel ve bireyselliğin, hissi ve rasyonelin diyalektik vahdetidir” (2).

Buradan böyle bir netice çıkıyor ki, estetik zevk ahlaklı, iyi eğitim görmüş insanın zaruri keyfiyetidir. O iyi haysiyetten dışarıda ağılaşmazdır. Ahlakı bozuk adamın estetik zevkinin iyiliğinden söz gidebilmez. Hala vaktiyle D. Didro buna dikkat yetirmiştir. O, estetik zevkin, ahlaki tasavvurların ve davranışın vahdetini ispatlamış, lakin onları aynileştirmemiştir. Hakikat, iyilik ve güzellik birbirine çok yakındır. Lakin hiç de birbirinin aynisi değildir. Didro haklı olarak iyi haysiyetin, dürüstlüğün ve tabiiliğin mevcutluğunu gelişmiş zevkin ilkin şartı saymıştır. Bu keyfiyetler ayrı ayrı adamların anadan gelme liyakat değil, devletin özgür vatandaşlarının toplumsal eğitiminin sonucudur (3).

Estetik zevkin kaybedilmesi insan mutluluğunun belli bir parçasının yitirilmesi demektir; bu, insan tabiatının emosyonel yönünü zayıflatmakla, ahlaki karakterde kendi zararlı yansımaları buluyor. Estetik zevk bir kaide olarak şahsiyetin manevi içerikliğinin büyüklüğünü, veya küçüklüğünü açığa çıkarıyor.

Yüksek estetik kültüre sahip olan, her türlü samimiyezsizliğe ve sahteliğe nefret besleyen Ç. Darwin yazıyordu: “... eğer kendi ömrümü yeniden yaşamalı olsaydım, hiç olmazsa haftada bir defa poeziya eserleri okumağı ve müzik dinlemeğı kendim için alışkanlığa çevirdim- böylelikle de beynimin şimdi olgunlaşmış parçası kendi hayat kabiliyetini saklardı. Bu zevklerin yitirilmesi mutluluğun belli parçasının yitirilmesidir ve ola bilsin akli kabiliyetlere ve çok güman ki, ahlaki

karaktere zararlı tesir gösterir, Çünkü bizim tabiatımızın emosyonel yönünü zayıflatıyor” (4).

Teessüf hissiyle kaydetmeliyiz ki, XX. Yüzyılın sonuçlandığı bir zamanda “iyi zevk” anlayışını oluşturan öncelerdeki ciddi kaideler çok zaman güzellik hakkında geleneksel tasavvurlarla zıtlık teşkil eder. Kitlesel tüketicinin estetik eğilimlerini, hali-hazırda güzellik hakkında hakim tasavvurların karakteri bellileştirir. Bir sözle, post modernizm döneminin başlanması ile zevkin hakimiyeti sona erer. E. A. Polyax aşağıdaki kanaatinde tamamen haklıdır: “70., özellikle de 80. Yıllarda” “iyi zevk” estetik hiyerarşide tuttuğu kendi imtiyazlı yerinden sıkıştırılıp çıkarıldı. “Kötü zevk” podiumu işgal etti”(5).

“İyi zevk”in kendi önceki mevkiini kaybetmesi ile geleneksel ahlak normlarının, yüksek manevi değerlerin hürmetten düşmesi aynı zamana tesadüf eder. Bu, estetik zevkle ahlak normunun, bütünlükte ise güzellikle ahlakın sık karşılıklı ilişkisine daha bir kanıttır.

KAYNAKLAR

Ahlaki Akide, Vicdan ve Estetik Zevk Arasında İlişkilerin Karakteri Hakkında, bkz.:

A. İ. Fortova, O dialektiçeskom Edinst ve I Nravstvennogo i Estetiçeskogo, Kiyev, 1985.

A. F. Loves, V. P. Şestakov İstoriya Estetiçeskix Kategoriy, M., 1965, s. 292.

Bkz.: D. Didro, Sobr Soç T. VI.M., 1936, s. 236, 247, 539, 540.

Ç. Darwin, Proisxojeniye Vidov, M., 1952, s. 70.

E. A. Polyax Postmodernizm i dizayn Vestn. Mosk. Uni-ta. Seriya 7, Filosofiya, 1998, No: 5, s. 95.